

Кароткі змест Запіскі Самсона Самасуя

Раман пачынаецца з прадмовы, у якой Самсон Самасуй расказвае пра свае паходжанне (ён з мужыкоў), прыгадвае, за што быў звольнены з працы і нават трапіў у турму (захацеў пажартаваць з новай уладай), тлумачыць, чаму ўзяўся за пярэ (упэўнены, што яго жыццёвыя прыгоды зацікавяць іншых).

I.

Ад роднай хаты. Самсон збіраецца на новае месца працы. Маці просіць сына быць асцярожным, «не выкідваць фартэль, каб зноў не ўкарацілі». Бацька раіць кінуць бадзяцца па свеце і трымацца зямлі. Сын называе працу бацькоў крацінай. Гэта абразіла селяніна і ён адмаўляецца везці Самсона ў Шапялёўку. Самсон сам паспрабаваў запрэгчы кабылу, але, як аказалася, забыўся ўжо гэту «навуку». Пакпіўшы з разумніка-сына, стары Самасуй змяніў сваё рашэнне.

II.

На новым месцы. Усю ноч, пакуль бацька з сынам ехалі ў мястэчка, ліў дождж. Жыццё ў Шапялёўцы для Самсона пачалося з прасушвання вопраткі. Свой багаты гардэроб («дзве хутры, адна лісіная, другая аўчыная, дзве бекешы, шынелька вельмі пралетарскага крою... галіфэ розных колераў і фасонаў, райтузы, клёшы, спрынджыкі (апошні крык амерыканскай моды), шаравары і нават беларускія споднікі з «сеслам»...») ён развесіў на плоце заезджага двара, чым прыцягнуў увагу шматлікіх цікаўных.

Сабраўшы магчымую інфармацыю пра свайго начальніка, Самсон у сярэдзіне працоўнага дня з'явіўся ў выканком. Старшыня Сом новага служачага сустрэў досыць абыякава. Але ўжо ў час першай сустрэчы з Сомам Самасую ўдалося паказаць сваю

ініцыятыўнасць. Прапановы начальніка міліцыі Какоцькі ён дапоўніў сваімі: «Неабходна... зусім пазбавіць свінняў права паказвацца на вуліцы... Апрача гэтага, неабходна зарэгістраваць у 3-дзённы тэрмін усіх сабак і кошак... у мэтах экспертных магчымасцяў».

III.

Сувязь мацнее. Самасуй адразу звярнуў увагу на маладую прыгожую машыністку і прыняў адпаведныя захады, каб ісці разам дамоў. Крэйна, так звалі дзяўчыну, падказала, што ў тым доме, дзе яна жыве, здаецца пакой. Размову з Крэйнай Самсон расцаніў як вынік сваёй «правільнай тактыкі наступу на дзявочае сэрца».

IV.

Жаўтароты птушанок. На наступны дзень на працу Самасуй ішоў з Крэйнай і яе сяброўкай Зояй, таксама вельмі сімпатычнай маладой асобай. Кіраўнік драмгуртка Шкулік паведаміў, што арганізоўваецца «грандыёзная маёўка», пералічыў яе ўдзельнікаў. Прама на вуліцы ён пачаў гарэзаваць з дзяўчатамі, што раззлавала Самсона.

V.

Вуж закаханы. Вечарам у клубе праходзіў урачысты сход прафсаюзаў. Самасуй быў абраны ў прэзідыум. Але настрой яму сапсаваў бухгалтар Лін, які падсеў да Крэйны і ўвесь час ёй нешта нашэптаў. У перапынку Самсон падслухаў на вуліцы размову бухгалтара з Крэйнай і зразумеў, што ў асобе Ліна ён мае сур'ёзнага праціўніка.

VI.

У шэрагах мяшчан. Пасля першамайскай дэманстрацыі і мітыngu шапалёўская інтэлігенцыя, нагружаная «клункамі, пакункамі, кайстрачкамі, бавульчыкамі» рушыла ў

лес. Вясная прырода вабіла вока і казытала нос, але жаданні, памкненні людзей былі скіраваны на «прынесеную матэрыю і пітво». Калі ўсе добра падмацаваліся, Самсон запрасіў Крэйну «праветрыцца па лесе» і загаварыў пра свае пачуцці і планы: «Крэйна, Крэйначка!.. Закахайся ў цябе я — праўду кажу. Ты павінна звярнуць на мае захапленне максімум увагі. У маім каляндарным плане на сённяшні дзень вызначана два бязвінных пацалункі ад цябе...» Але замест чаканых «знакаў увагі» дзяўчына штурхнула Самасуя і некуды знікла. Паспрачаўшыся з Курыцай і Курапатай аб «нейкім мандызме», ён пайшоў шукаць Крэйну. Знайшоў яе ўжо прыцемкам: дзяўчына стаяла пад дрэвам з Лінам. З'яўленне тут бухгалтара было зусім нечаканым, бо на маёўцы яго не было. Пасля сутычкі з супернікам Самсону прыйшло ў галаву, што ён трапіў «у кіпцюры красуні-авантурніцы».

VII.

Увязаць, узгадніць трэба... Каб забыцца на маральную поўху, якую атрымаў на гронце каханья, Самасуй узяўся за працу. Апрача «непасрэдных функцый загадвання культаддзелам і кіравання дзейнасцю 80 настаўнікаў», ён меў шмат іншых абавязкаў: «сябра РВК, старшыня т-ва «Прэч несвядомасць», т-ва «Няхай гадуюцца дзеткі», сябра праўлення т-ва прыхільнікаў «здахаты на буржуазею», раённы інспектар працы... райліт райахова здароўя» і г.д. Самсон прысутнічаў і праводзіў сам нарады, «увязваў, узгадняў і ўрэгулёўваў пытанні з рознымі ўстановамі».

VIII.

Грамадская рошчына. За тры тыдні Самасуй наведаў усе раённыя школы і хаты-чытальні. Толькі ў дзвюх школах ён прызнаў працу здавальняючай, бо ў іх на пытанне, хто кіруе ў раёне асветай, вучні, як свядомыя байцы, далі правільны адказ. Побач з гэтым Самсон склікаў сходы сялян і «праводзіў ударную кампанію за новы быт». У выступленнях ён даводзіў, што ў сялян «няма грамадскай рошчыны», заклікаў «узняць гармідар» за новы быт. Крытычныя выступленні вяскоўцаў ён класіфікаваў як правакацыю і вылазку дробнабуржуазнай стыхіі. Селяніна Хвёдара Трайку Самасуй паабяцаў арыштаваць, як склочніка, бо пасля яго прамовы «іншыя хвасцісты» пасыпалі на галаву Самсона «розныя ганебныя інсінуацыі і запытанні».

Вярнуўшыся ў Шапялёўку, Самасуй з сумам даведаўся, што Крэйна некалькі вечароў правяла з Лінам.

Настаўнік Мамон пераконвае загадчыка культаддзела ў неабходнасці канфіскаваць у грамадзян старажытныя рэчы. Шукаючы гістарычныя каштоўнасці, давялося «павальна ператрусіць усіх грамадзян», што выклікала абурэнне. Спыніў кампанію Сом, назваў пры гэтым Самасуя «дурылам ва ўсесаюзным маштабе».

IX.

Тонкая механіка. Самасуй склікае нараду па культпрацы ў раёне і прапаноўвае ўвесці ў практыку індывідуальныя даклады сяброў прафсаюза. Першым аб сваёй грамадскай, савецкай і сямейнай дзейнасці даклад павінен быў зрабіць Лін. Узброіўшыся бланкетам, Самсон задаў яму шэраг пытанняў: «як ён праводзіць свой вольны час, дзе быў 15, 18, 23 і 25 чэрвеня, якія яго адносіны да супрацоўніцы РВК т. Шуфер Крэіны, як выконвае т. Лін абавязкі перад сям'ёй». Гледзячы на збянтэжанага суперніка і чырвоную ад сораму Крэіну, Самсон у душы святкаваў перамогу. Аднак з такой формай даклада многія не пагадзіліся, рэвізор са сталіцы прапанаваў «аддаць т. Самасуя таварыскаму суду». Хтосьці выключыў святло, і ў загадчыка культаддзела запусцілі скруткам паперы. За лепшае для сябе Самасуй вырашыў пакінуць клуб.

На вуліцы ён сустрэў Ліна з Крэінай. Бухгалтар РВК параіў Самсону жаніцца: «Вы сталі б больш супакойнымі, не рабілі б такіх дураскокаў, як сёння, а галоўнае — дурні не звяліся б на свеце!». Самасуй паабяцаў суперніку «запісаць гэта крывавамі літарамі».

X.

Смерць Мілэдзі. Старшыня саюза паляўнічых угаварыў Самсона ўзначаліць аблаву на сабак. Аперацыя была распрацавана і прадумана бліскуча. Перапалоханым страшэннай стралянінай грамадзянам нават давалі валяр'янку. Калі Самсон «у стратэгічным захапленні» бег па Бальнічнай вуліцы, на яго «накінулася нейкая жоўтая сучэнцыя і, ні слова не кажучы, пачала шкумардзіць зусім яшчэ новыя штаны». Кіраўнік аблавы трэснуў яе па мордзе і «сучэнцыя» пачала грызці яго за ногі. Ратуючыся, ён стрэліў. З дома

на супраць выскачыў Лін. Убачыўшы сваю Мілэдзі мёртвай, «з нейкай даўбешкай» кінуўся на Самасуя, але той наставіў на яго стрэльбу.

У час аблавы «за сваю салідарнасць» загінула яшчэ некалькі сабак, якія не былі беспрытульнымі. Іх гаспадары падалі скаргу т. Сому і ў нарсуд. Старшыня выканкома зноў выказаў незадаволенасць Самсонавай дзейнасцю.

XI.

Душ! Лін кожны дзень на працы па некалькі разоў расказваў пра смерць Мілэдзі, што страшэнна выводзіла з сябе Самасуя. Крэйна канчаткова адмежавалася і перастала з ім размаўляць. Каб развеяць душэўны сум, Самсон вырашыў паглядзець на начную вучобу пажарнікаў. Аднак тыя, дружна сабраўшыся, не ведалі, куды ехаць і што рабіць. Самасуй накіраваў іх да дома Ліна. Пачуўшы за вокнамі жаночы голас і думаючы, што там Крэйна, ён зусім страціў над сабой кантроль: пачаў сам абліваць са шланга не толькі дах, але і сцены. Пад халодны душ трапіў і гаспадар дома, калі з кулакамі кінуўся на Самасуя. Адступіць пажарнікаў прымусіла толькі жонка Ліна, якая выскачыла з чапялой у руцэ на дапамогу мужу.

Супраць Самасуя ўзнялася сапраўдная кампанія. Т. Сом шукаў прычыну яго прыстойна звольніць. У Самсона нават з'явіліся думкі «спыніць культпрацу і ўзяцца за зямлю».

СКРУТАК ДРУГІ

I.

Жыў чалавек, жыве яго вантроба! Распачынаючы другі скрутак запісак, Самасуй адзначае, што яго пазіцыя цяпер больш-менш умацавалася. Цяпер ён «прыкметны

працаўнік акруговага маштабу». У яго — добрая кватэра, сад з кветкамі. Ён называе траіх шапялёўцаў, якія аказалі на яго ўплыў. Гэта суддзя Торба (афарызмамі «з прычыны розных актуальных здарэнняў»), загадчык нардома пясняр Гарачы і настаўнік Мамон.

II.

Выраўняць лінію! Каб заваяваць страчаны аўтарытэт, Самсон вырашыў напісаць заяву на адпачынак і правесці яго ў Шапялёўцы. Адначасова ён падаў заяву ў райком аб сваім шчырым жаданні працаваць у шэрагах партыі. Хоць сакратар райкома лічыў Самасуя ідэалагічна нявытрыманым, але сказаў шукаць двух партыйцаў са стажам. Былы камбат Арахвейчык, да якога звярнуўся за рэкамендацыяй Самсон, сваім здэклівым лістом астудзіў яго імпэт. Самасуй забраў заяву, але ад думкі ўступіць у партыю не адмовіўся. Ён пачаў акуратна хадзіць на партыйныя сходы, задаваць вялікую колькасць пытанняў дакладчыкам.

Лін з'ехаў з Шапялёўкі пасля таго, як жонка падпільнавала яго на вуліцы з Крэйнай і распачала бойку. Крэйна, уражаная ўчынкам Ліна, парушыла сцяну маўчання.

III.

Сонечная кампанія. Самасуй і настаўнік Мамон з энтузіазмам узяліся за фізкультурнае выхаванне шапялёўцаў. Першым этапам у гэтым стала сонечная кампанія, якую з радасцю падтрымала моладзь. Самсон у гурце камсамольцаў і пінераў-пераросткаў цэлымі днямі ляжаў ля рэчкі.

Стаптанія сенажаці і пасевы ён апраўдваў тым, што рэвалюцыя не бывае без ахвяр. Сяляне арганізавалі мітынг пратэсту і запатрабавалі, каб Самасуй, як «арганізатар гэтага сусветнага глупства», сплаціў за нанесеную шкоду. Самсона гэта не спалохала. Не спыніў сонечную кампанію і новы крок пакрыўджаных гаспадароў, Яны на ШАЧ (шапялёўскую асацыяцыю чырвонаскурых) падалі ў суд.

Аднак і сонца не выгнала з Самсонавай галавы вобраз Крэйна.

IV.

Гостры гастрит. Пачаліся дажджы і сонечная кампанія завяршылася. Самасуй блізка сышоўся з тэлефаністам Свездзелюком, які кахаў адразу пяць дзяўчат. Знаёмства Самасуя з новай тэлефаністкай закончылася тым, што дзяўчына напісала скаргу ў мясцом. Самасую давялося прасіць прабачэння «за абразу перадавой савецкай жанчыны». Свездзялюк пазнаёміў прыцеля яшчэ з адной прыгожай дзяўчынай, Сошай-Дошай. Аднак заляцацца да яе Самсон пабойваўся, Соша-Доша лічылася нявестай сакратара райкома партыі.

Нечакана Самасуй апынуўся між жыццём і смерцю. Гаспадыня прыгатавала нейкую рыбу і кватарант «умахаў» аж тры ладныя кавалкі. Праз гадзіну ён не знаходзіў сабе месца ад болю. У бальніцы ў гэты дзень была толькі акушэрка, яна паставіла хвораму дыягназ «гостры гастрит». Самсону не дапамаглі ні пілюлі, выпісаныя акушэркай, ні прынесеныя знаёмым селянінам «лекавыя грыбы». Самасуй развітваўся з жыццём: даваў сябру Мамону апошнія ўказанні (што рабіць з яго рэчамі, што сказаць маці), калі на парозе з'явілася Крэйна. Яна прымусіла хворага выпіць тоўчанага бярозавага вугалю, і праз некалькі хвілін боль адступіў. Самсон плакаў ад радасці і абдымаў яе калені.

V.

Вага расце. У акруговым горадзе, куды Самасуй паехаў за інструкцыямі перад новым навучальным годам, ён пабываў у тэатры і ў музеі. Гэтыя культурныя мерапрыемствы падштурхнулі яго да думкі стварыць раённы вандроўны тэатр і паказальны навукова-мастацкі музей.

У горадзе ён нечакана сустрэў Крэйну, якая нібыта прыехала да цёткі ў госці. Палкаму прыхільніку яе прыгажосці Крэйна нарэшце адказала ўзаемнасцю. Але «гостра

перажыць шчасце перамогі», працягнуўшы сустрэчы з Крэйнай, Самасую не давялося. Вяртаўся з курорта т. Сом, і Самсон прыняў яго прапанову вярнуцца разам у мястэчка. Седзячы на дрогкай фурманцы, ён старанна занатоўваў кожную думку начальніка. Такая ўвага і стараннасць падначаленага дала свой плён. Старшыня РВК змяніў сваю думку пра Самасую. Спрыяла гэтаму і Соміха, да якой вечарамі пачаў заходзіць Самсон.

Па вяртанні ў Шапялёўку Крэйна зноў адасобілася. Тлумачэнне гэтаму хутка знайшлося — вечарам на Лютнянскім шляху Самасуй убачыў яе разам з Сомам. Ён вымушаны быў з горыччу канстатаваць, што «гэту рыбу» яму будзе перамагчы вельмі цяжка.

Па ініцыятыве і пад кіраўніцтвам Самасуя пачаўся другі этап культурнай рэвалюцыі ў Шапялёўцы. Мястэчка ўпрыгожвалася лозунгамі, плакатамі, новымі шылдамі на крамах і подпісамі на хатах. Старыя назвы вуліц замяняліся гучна-рэвалюцыйнымі. Самасуй прапанаваў Шапялёўку перайменаваць у Сомск, але старшыня РВК прыгразіў яму звальненнем.

VI.

Прапаганда агіды да старога. Складзены «грандыёзны план арганізацыі музея» і пачалася праца па збору экспанатаў. Было сабрана «17 пудоў чарапкоў начыння і костак першабытнага чалавека... 2 вагоны мамутавых костак». Прывезлі з маёнтка князя «30-пудовы мармуровы помнік каханаму сабаку», «вялікую каменную бабу, вагою да 80 пудоў». З Баркалабаўскага кляштара гвалтам забралі мошчы святога Лындзія, змясцілі іх у антырэлігійным аддзеле. Народ валам валіў у Шапялёўскі дзяржаўны музей імя т. Андросава (прозвішча сакратара райкома партыі. —Т.Г.). Побач са старажытнымі экспанатамі стаялі бюсты і віселі партрэты адказных шапялёўскіх асоб, у тым ліку і Самасуя.

Рэлігійнае таварыства «Божыя дзеці» ў час публічнага дыспуту моцна дыскрэдытавала арганізатараў музея. Перамагчы веруючых Самасую і Мамону дапамог былы шахцёр. Ён падняўся на сцэну і ў поўнай цішыні «вытварыў некалькі досыць гулкіх гукаў».

Не патрапіў Самсон толькі з дазволам камсамольцам «выкурыць кулака» і заняць яго хату пад клуб. Аднак Сом, нягледзячы на апошні «афронт», сказаў сакратару: «Такія людзі нам патрэбны. Часам дзірку якую заткнуць. Але яго трэба ўзяць у рукі, тады Самасуй будзе добрай прыладай для знішчэння старога».

VII.

Пякельная праца. Самасуй стаў ініцыятарам заснавання Шапялёўскага навуковага таварыства. Яго члены правялі анкетаванне жыхароў мястэчка. На нарадзе было прынята рашэнне аб выхадзе насценнай газеты. Пасля доўгіх спрэчак за газетай замацавалася дадзеная Самасуем назва «Пераможны кліч Шапялёўскага райвыканкома». Рэдагуючы газету, Самсон «з прычыны элементарнай непісьменнасці і недапушчальна грубага тону» адразу адпраўляў у архіў карэспандэнцыі, накіраваныя супраць яго асабіста і супраць т. Сомы. Крытычныя закіды супраць суддзі Торбы былі апублікаваны. Услед за публікацыяй райком партыі арганізаваў грамадска-паказальны таварыскі суд, даручыўшы абвінаваўцам выступіць Самасую.

Торба лічыўся сябрам, аднак Самасуй супакоіў уласнае сумленне тым, што «дырэктыва важней за ўсё». У выступленні, выкрываючы шкодную і няправільную філасофію суддзі, ён зачытваў з бланота Торбы афарызмы (гэты бланот Самсон выпадкова падняў на вуліцы некалькі месяцаў назад). Спрабавала абараніць суддзю Крэйна. Яна ж і заўважыла, што бланот пісаны рукою Самасуя (ідучы на суд, Самасуй пераблытаў кніжачкі). Але нягледзячы на гэта, суд вынес Торбе суровую вымову. «Цуглі» Самсонавай дружбы з Торбай парваліся.

VIII.

Трагладыт. Каб пазбыцца пачуцця «пякельнай незадаволенасці» пасля суда над Торбай, Самасуй заняўся навуковай і публіцыстычнай дзейнасцю. Артыкул «Як размяркоўваць свой час савецкаму працаўніку, калі ён не прысутнічае на пасяджэннях,

сходах, нарадах і канферэнцыях» ён паслаў у цэнтральную газету. У другім пасланым у Акадэмію навук трактаце Самасуй сцвярджаў, што галоўным рэгулюючым навучальны год у раёне фактарам з'яўляецца свіння: «Як толькі гэту звярыну кінуць ганяць у поле, тады пачынаецца вясковы навучальны год». Асабліваю цікавасць у навуковых колах выклікаў трэці трактат, у якім апісвалася першабытная гаспадарка селяніна Трагладыта.

IX.

Пратарчака жыцця. «Гвалтоўнай ліквідацыі» Самасуевай дзейнасці ў Шапялёўцы папярэднічалі наступныя падзеі. Створаны раённы вандроўны тэатр адчуваў рэпертуарны голад. Самасуй і яго паплечнікі напісалі адну з трох п'ес. Пад моцным уражаннем гаспадаркі Трагладыта з-пад п'яра Самсона і настаўніка Мамона з'явіўся пралог, у якім паказвалася жыццё людзей у даўнія часы. Ролю галоўнай гераіні даручылі нявесце сакратара райкома; дзяўчына выявіла вялікую цікавасць да мастацтва. Пралогам п'есы — голяя да пояса Самасуй і Соша-Доша станцавалі «першабытную трасуху» — шапялёўская публіка была шакіравана. Асабліва спектакль не спадабаўся сакратару. Ён забараніў працяг відовішча.

На другі дзень на пасяджэнні РВК Самасуя звольнілі з працы «за нетактоўныя паводзіны». Аднак з пастановай ён не пагадзіўся і аб'явіў галадоўку. Напалоханыя «небывалым у савецкіх умовах выбрыкам» ініцыятары Самасуевай «ліквідацыі» перапалохаліся і накіравалі яго на працу ў акругу. Там жа, высветліўшы ўсе абставіны, Самсона «перавялі на больш адказную працу, як вытрыманага, непалахлівага працаўніка, а сакратару зрабілі вымову». Соша-Доша нейкі час не ведала, каму аддаць перавагу. Але ўрэшце яе прыгожая галоўка схілілася да пляча сакратара райкома.

Мастацкія асаблівасці

Імя Андрэя Мрыя стала вядома сучаснаму чытачу ў канцы 80-х гадоў XX стагоддзя. Аднагодка М. Гарэцкага, ён прыйшоў у літаратуру на цэлае дзесяцігоддзе пазней і з'яўляецца прадстаўніком новага этапа ў нацыянальным слоўным мастацтве. У лісце да Сталіна, напісаным незадоўта да смерці, пісьменнік характарызуе сябе наступным чынам: «Заўсёды сціплы, забіты, прыціснуты жыццём і хваробамі чалавек». Аднак менавіта А. Мрый адважыўся ў сатырычным асвятленні паказаць нованароджаных гаспадароў жыцця.

«Узвышанская» публікацыя рамана «Запіскі Самсона Самасуя» (1929) была добра прынята чытачамі і крытыкай. Але хутка Сістэма адчула небяспеку, што хаваў у сабе іранічна-выкрывальніцкі смех аўтара твора. Раман падпаў пад прэсінг разнаснай вульгарызатарскай крытыкі. Асобнай кнігай ён не выйшаў. Не трапіла ў друк напісаная к гэтаму часу трэцяя частка «Запісак...» (трэці скрутак, як называе часткі А. Мрый). Письменнік пад уздзеяннем грамадска-палітычных падзей вымушаны быў увогуле развітацца са сваім героем.

Раман «Запіскі Самсона Самасуя» належыць да нямногіх у гісторыі літаратуры сатырычных твораў. Гэта значыць, што аўтар пайшоў на свядомую дэфармацыю рэчаіснасці, звярнуўся да парадаксальных, часам нават абсурдных сітуацый і канфліктаў. Разам з тым зрушанасць жыццёвых прапорцый у творы А. Мрый не настолькі вялікая, каб не пазнаваліся (ці пазнаваліся з цяжкасцю) час, эпоха, месца дзеяння. Раман створаны на «тарачым» матэрыяле сучаснага пісьменніку жыцця, узнаўляе тыповыя для рэчаіснасці канца 20-х пачатку 30-х гадоў рэаліі.

Так, «культурная рэвалюцыя», якую праводзіць у Шапялёўцы Самсон Самасуй, адэкватна адбівае змест многіх паслякастрычніцкіх навацый, звязаных з так званым культурным будаўніцтвам. Пачалося актыўнае перайменаванне вялікіх і малых гарадоў, населеных пунктаў, мяняліся на новыя, гучна рэвалюцыйныя, назвы вуліц; прадпрыемствам, установам, калгасам прысвойваліся імёны правадыроў і дзеячаў партыі... Такім чынам, Шапялёўка і Самасуй, як ініцыятар і арганізатар культурных змен у мястэчку, проста ідуць у нагу з часам. Жыццём падказаны пісьменніку антырэлігійная прапаганда і барацьба з перажыткамі мінулага, безліч таварыстваў і грамадскіх арганізацый, сябрам якіх павінен быў быць савецкі працоўны чалавек. Творы шапялёўскага паэта Гарачага-Пушкінзона — пародыя на літаратурныя практыкаванні маладнякоўцаў, якія прэтэндавалі на авангардную ролю ў савецкім мастацтве.

Як сведчыць у лісце «Другу працоўных Іосіфу Вісарыёнавічу Сталіну» сам аўтар, вобраз Самсона Самасуя не з'яўляецца стварэннем пісьменніцкай фантазіі. Ён «спісаны» з аднаго савецкага кіраўніка. Прататыпаў мелі і некаторыя іншыя персанажы рамана.

Як і павінна быць у сатырычным творы, сярод герояў мы не сустрэнем станоўчых. Усё, што з імі адбываецца, падаецца аўтарам у камічнай форме. Праўда, смех у рамানে афарбаваны па-рознаму. Так, малючы на пачатку твора каларытную сцэну спрэчкі бацькі з сынам, альбо паказваючы выступленні сялян супраць бязглуздых Самасуевых

пачынанняў і прапаноў, пісьменнік толькі ўсміхаецца. Сялянскі практыцызм, ашчаднасць, пачуццё здаровага сэнсу, клопат пра гаспадарку і палеткі для А. Мрыя не маглі быць прадметам з'едлівага, сатырычнага смеху. У дачыненні ж да тых, хто стаяў над народам, прэтэндаваў на ролю яго кіраўнікоў і настаўнікаў, смех, найчасцей, востры, выкрывальніцкі. Такую рэакцыю выклікае, напрыклад, справаздача начальніка міліцыі: «...Неабходна забараніць каровам хадзіць па тратуvaraх. У мястэчку каля 30 штук такіх інтэлігентных кароў, якія лічуць ніжэй свайго гонару ісці па вуліцы. Мы думаем аслухлых штрафаваць і першы раз браць у каровы 1 р., другі раз 2 р. і трэці раз 3 р.».

А. Мрый умее стварыць камічную сітуацыю, паставіўшы героя ў смешнае ці нават недарэчнае становішча («вучоная» спрэчка Курыцы, Курапаты і Самасуя, аблава на беспрытульных сабак і г.д.). Часта нават карціны прыроды ў рамана далучаны да стыхіі смеху: «Аднойчы, калі ўся прырода жаласліва скуголіла і прасіла сонца...», «Ніякае дрэва не магло быць хаўруснікам у нашым змаганні з нябесным самагонным апаратам...» Але найчасцей патрэбнага эфекту аўтар дасягае моўнымі сродкамі. Рознастылёвая мова рамана, здаецца, сама сабой выпраменьвае смех: «Некалькі разоў сядзеў я пад арыштам і карміў сваёй чырвонай кроўю блох ды іншых шасцікрылых і шасціногіх херувімаў і сарахвімаў. Ды і не магло быць інакш з маім тэмпераментам».

Мова іграе вельмі істотную ролю ў характарыстыцы галоўнага героя, выяўляючы яго малаадукаванасць, самазадаволенасць, прымітыўнасць, Гэта звязана з асаблівасцямі формы рамана (твор уяўляе сабой запіскі — апісанне персанажам уласнай дзейнасці). Самсон Самасуй не толькі гаворыць, але і думае газетна-канцылярскімі трафарэтамі і штампамі: «Газетная кампанія, узнятая супраць мяне Лінам, выклікала ультрафіялетавы настрой. Я глядзеў на белыя, бязвінныя рамона і думаў... Ніякага выразнага адказу я ад расліны не атрымаў. Дый што мне параіла б няшчасная кветка, якая сама, мусіць, думала, як праз 2 ці 3 дні гострае джала касы дзікунскі насмяецца з прыгажосці прыроды ў імя харчова-утылітарных запатрабаванняў? »

Герой рамана — прадстаўнік народжанага новай уладай чыноўніцтва, кіраўнік раённага маштабу. Сябе ён называе сучасным і бывалым чалавекам. Шапялёўка не першае месца яго працы. Тут ён таксама не затрымаўся (дзеясць Самасуя ў мястэчку доўжылася дзесьці чатыры-пяць месяцаў). Аднак проста зволіць яго на гэты раз не змаглі, таму рэкамендавалі на працу ў воласць. Як можна пераканацца, герой твора не толькі здолеў прыстасавацца да Сістэмы, але і выкарыстаў яе ў сваіх інтарэсах. Самасуй не проста функцыянер, «вінцік», які патрэбны, «каб часам дзірку якую заткнуць». Так, ён дзейнічае ад імя Сістэмы і па яе законах — нішчыць, кіруе, вучыць, выходзіць, змагаецца, пры гэтым не паважае і не бачыць канкрэтнага чалавека, не лічыцца з мараллю і прыстойнасцю. Але кіруецца герой рамана карыслівай мэтай, думае толькі пра сябе. «Ат! пройдзе ўсё, а я застануся», — вось сутнасць яго жыццёвай філасофіі.

Каб «застацца», Самасуй мае ўсе шанцы — умее прыстасавацца і правільна зарыентавацца (тактыка паўступленню ў партыю), настойліва дамагацца пастаўленай мэты (каханне да Крэіны, «культурная рэвалюцыя»), надзелены абсалютнай самаўпэўненасцю і беспрынцыпнасцю (адносіны да Торбы, Ліна). І, пэўна, галоўнае, — у яго невычэрпны запас неўтаймаванай энергіі і жыццёвай сілы. Самасуй ніколі не прызнае свайго паражэння, ён здольны адраджацца, спрабаваць сябе ў новай ролі і новай справе зноў і зноў.

Выкрываючы ўчэпістага, нахрапістага, самаўпэўненага і амаральнага прыстасаванца, пісьменнік развенчваў і той лад, пры якім такія тыпы адчувалі сябе гаспадарамі жыцця.